

Alapvető fizikai állandók és lehetséges változásuk

Csótó Attila
(ELTE Atomfizikai Tanszék)

Fizikai konstansok: rugalmassági modulusz, sűrűség, törésmutató stb.:

atomi modellekből (elvileg) lezármasztatható

Alapvető konstansok

$$e, \hbar, c \quad \alpha = \frac{G}{\hbar c} = \frac{1}{137.035\dots}$$

$$G_F \quad \left(= \frac{\sqrt{2}g^2}{8m_W^2} \right)$$

$$\alpha_s(E)$$

$$m : u, d, s, c, b, t$$

$$m : e, \mu, \tau, \nu_e, \nu_\mu, \nu_\tau$$

$$m : W, Z, H$$

$$\sin^2(\theta_W) \quad (= 1 - M_W^2/M_Z^2), \quad \begin{pmatrix} d' \\ s' \\ b' \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} V_{ud} & V_{us} & V_{ub} \\ V_{cd} & V_{cs} & V_{cb} \\ V_{td} & V_{ts} & V_{tb} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} d \\ s \\ b \end{pmatrix}$$

- A jelenlegi fizikai elmélet gyakorlatilag minden elemi jelenséget pontosan leír (pl. az elektron mágneses momentumát 10 jegy pontossággal).
- Túl sok alapvető paraméter: a tudásunk hiányát jelzi.
- Hány paraméter lesz a fizika végső elméletében (TOE = theory of everything)?

0 – egy lehetséges világegyetem? TOE ellenőrzése: pl. α tetszőleges pontossággal számolható

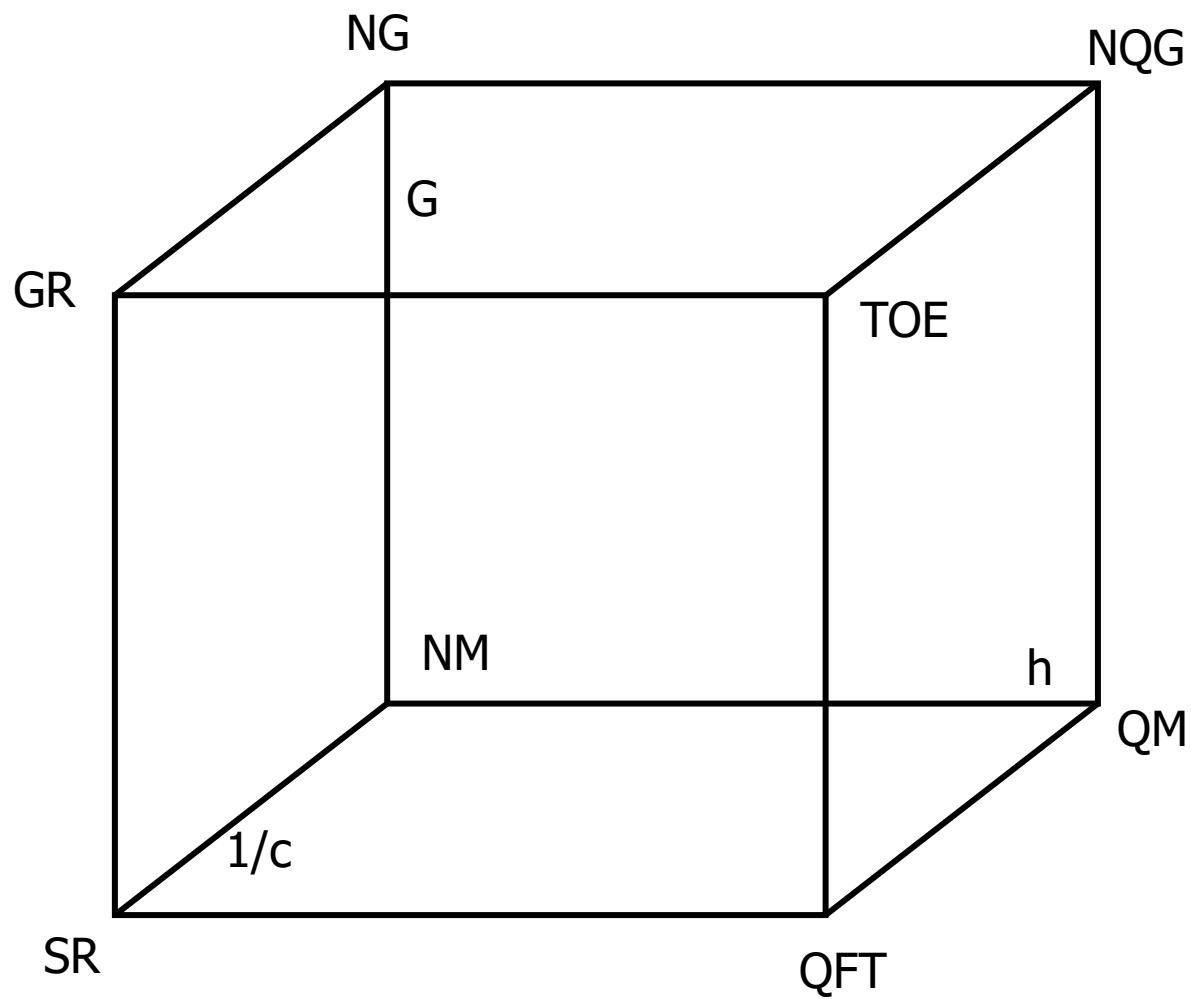
1 – végtelen sok lehetséges világegyetem?

2, 3, ... – biztos, hogy a végső elmélet?

- Mi határozza meg az SM paraméterek értékét?

TOE egyértelműen meghatározza: $\alpha, \alpha(t)$

véletlenül választódik ki egy lehetséges sokaságból

- Ugyanazok-e az alapvető állandók értékei a világegyetem minden pontján, minden időpontban?
- Ha az univerzumunk újra kezdhetné, α , m_e , ... más lenne $\rightarrow$ más univerzumokban (ha léteznek) α , m_e , ... más lehet.
- Létezhet-e olyan világegyetem, ahol mások az alapvető konstansok értékei?
- Létezhetnek-e egyáltalán más világegyetemek?

Dirac (1937)

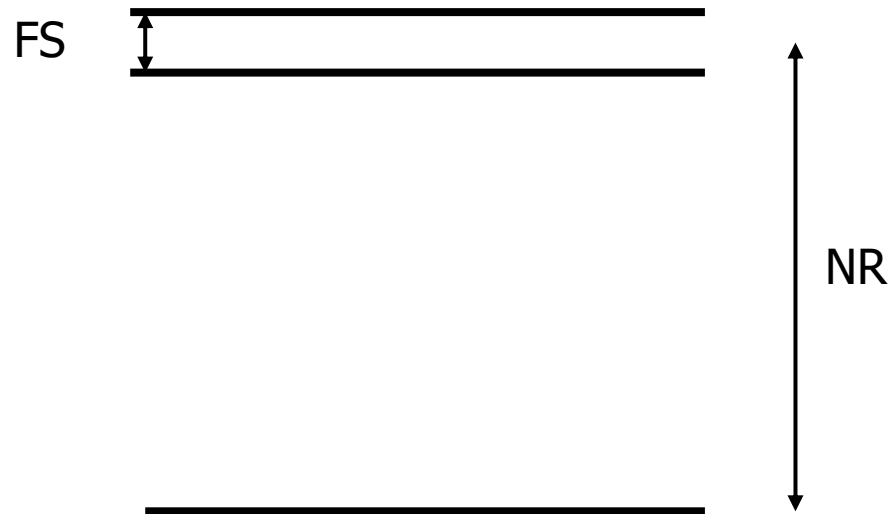
$$\frac{F_{\text{EM}}^{pp}}{F_{\text{G}}^{pp}} = \frac{e^2}{Gm_p^2} \approx 10^{42} \quad t_{\text{univ.}} \left(\frac{\hbar}{m_p c^2} \right)^{-1} \approx 10^{42}$$

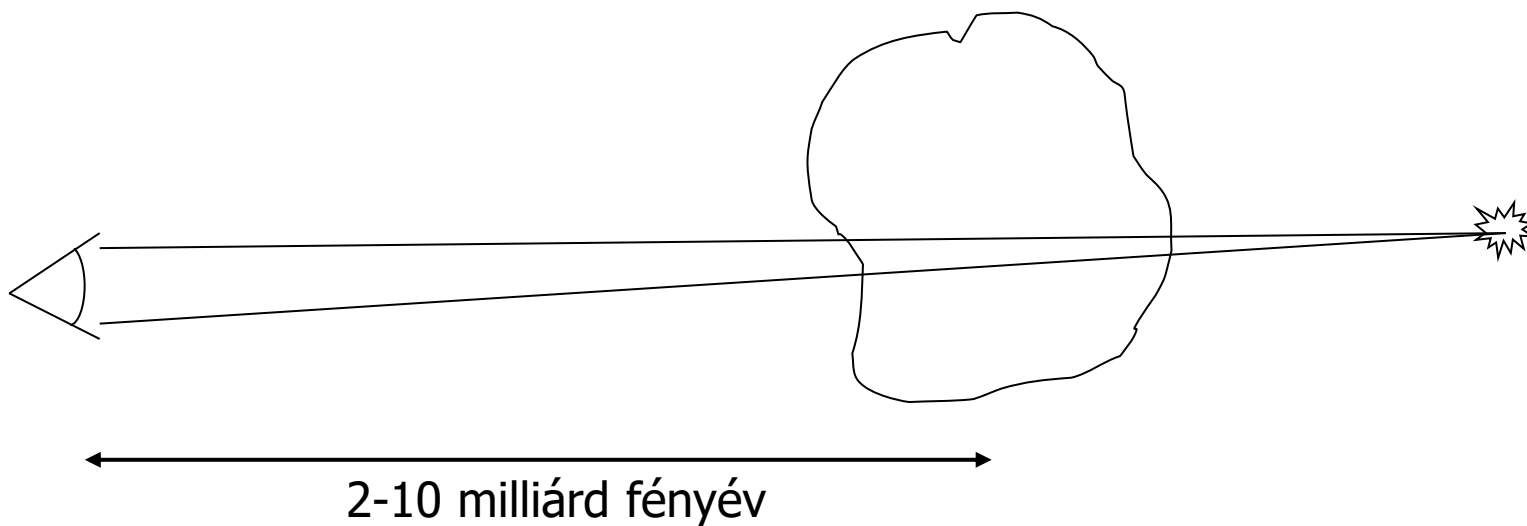
$$?? \quad G \sim \frac{1}{t} \quad ??$$

Atomi színeképek

$$E_{NR} = h\nu = mc^2 \frac{e^4}{2\hbar^2 c^2 n^2} \sim \alpha^2$$

$$E_{FS} = h\nu \sim \alpha^4$$

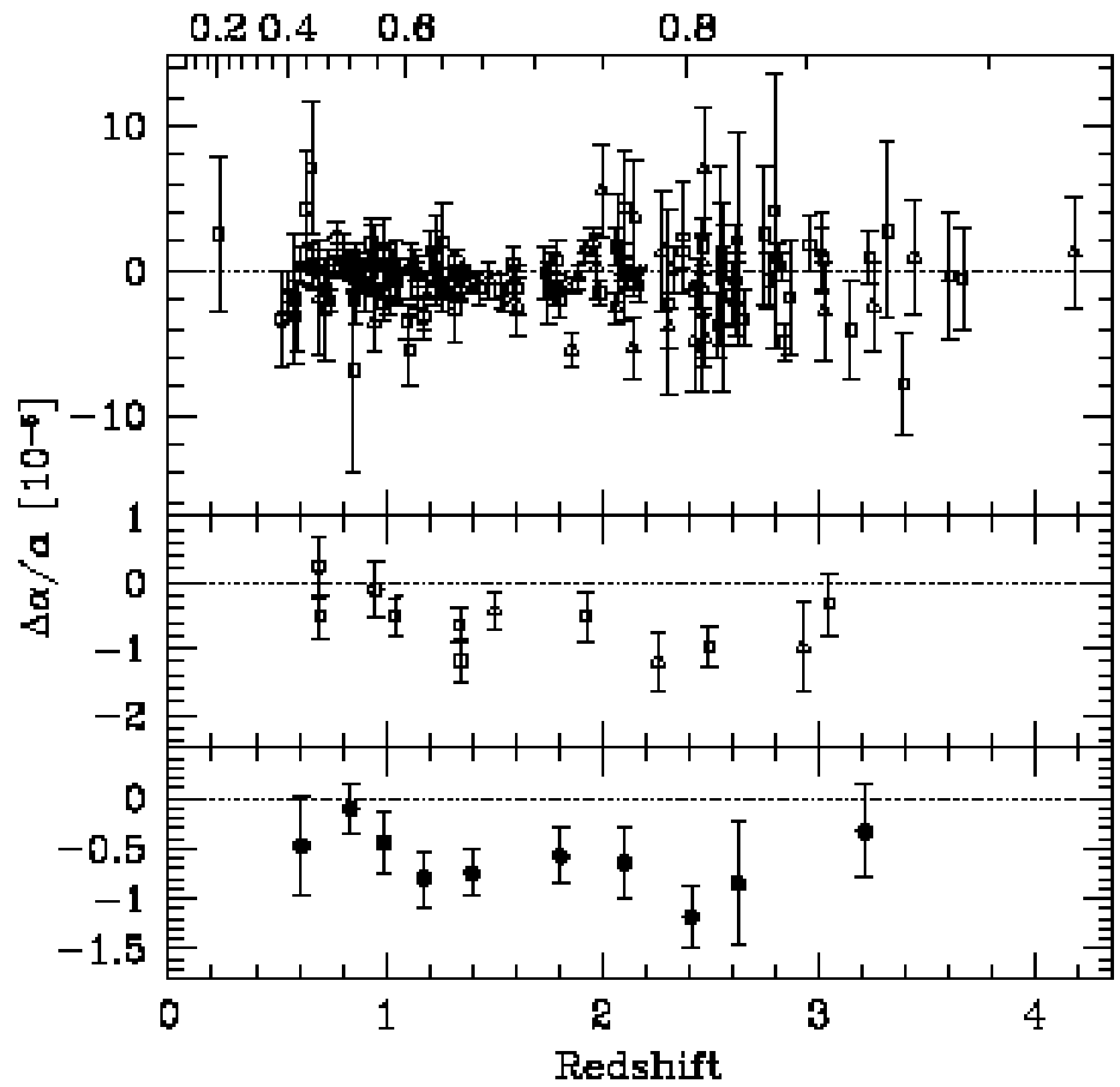

143 távoli kvazár fényét vizsgálva

$$\frac{\Delta\alpha}{\alpha} = (-0.54 \pm 0.12) \cdot 10^{-5} \quad 0.2 < z < 3.7$$

Fractional look-back time

Kísérleti megerősítés/cáfolat

Oklo természetes atomreaktor ($2 \cdot 10^9$ évvel ezelőtt; $z \approx 0.14$)

nagy neutron-fluxus $\rightarrow$ izotóp-átprocesszálas: $n + {}^{149}_{62}\text{Sm} \rightarrow {}^{150}_{62}\text{Sm} + \gamma$

izotóparányok méréséből

$$\frac{\Delta\alpha}{\alpha} = (-3.6 \pm 14) \cdot 10^{-9} \quad z = 0.14$$

Laboratóriumi mérés

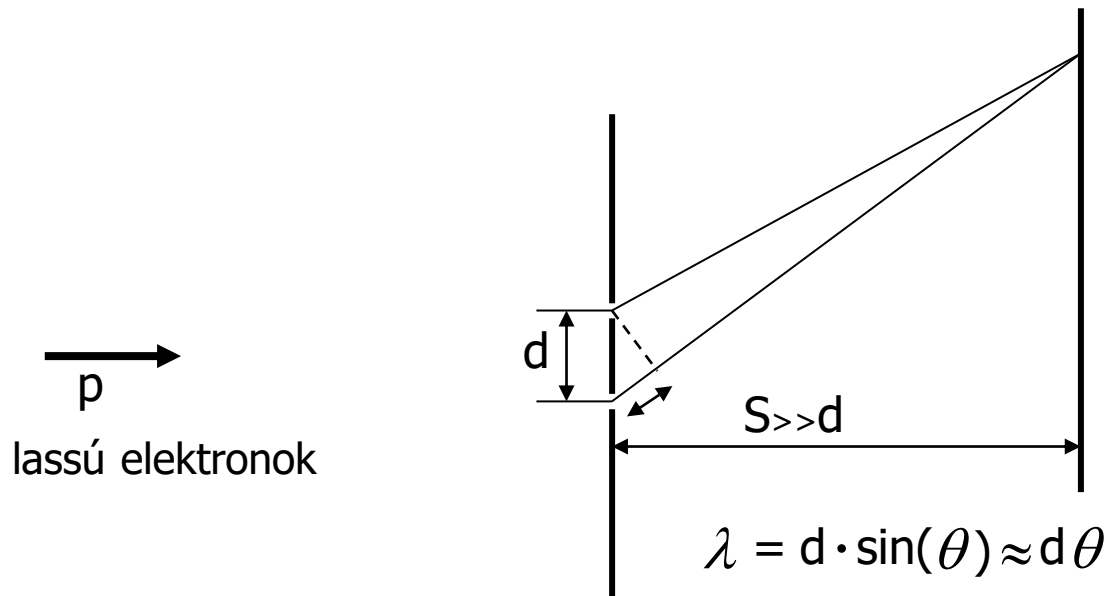
$$8 \cdot 10^9 \text{ év} \rightarrow \frac{\Delta\alpha}{\alpha} \approx 0.5 \cdot 10^{-5}$$

$$1 \text{ év} \rightarrow \frac{\Delta\alpha}{\alpha} \approx 10^{-16}$$

jelenlegi legjobb laboratóriumi mérések (atomi szökőkút): 10^{-14} relatív frekvencia

Kérdés: mi $\alpha(t)$ időfüggése? Változik-e ma α ?

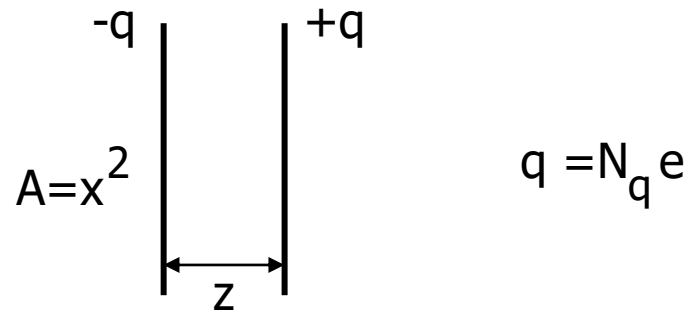
Ha α változik, akkor mi változik (e , $\hbar$, c)?

$$\Theta = \frac{\lambda}{d} = \frac{2\pi}{kd} = \frac{2\pi\hbar}{pd}$$

$$d \sim a_0 = \frac{\hbar^2}{m_e e^2}$$

$$\Theta = \frac{2\pi m_e e^2}{p\hbar} \frac{1}{d/a_0}$$

p impulzusú elektronnyaláb: kondenzátorlemezek közötti Φ -t befutva

$$\frac{p^2}{2m_e} = e\Phi$$

$$\Phi = \frac{4\pi N_q e z}{x^2}$$

$$\Theta = \frac{\sqrt{\pi} x / a_0}{d/a_0 \sqrt{2N_q z / a_0}}$$

$$v = y \cdot c$$

$$\Theta = \frac{2\pi m_e e^2}{m_e y (d/a_0) c \hbar} = \frac{2\pi a_0}{y d} \alpha$$

a_0 nem jó hosszegység: $a_0(\hbar)$

$$r_e = \frac{e^2}{m_e c^2} = a_0 \alpha^2$$

klasszikus elektronsugár

$$\Theta = \frac{2\pi r_e}{y d} \frac{1}{\alpha}$$

általánosan

$$\Theta \sim \alpha^n$$

Θ függ a hossz és sebesség definíciójától.

A probléma eredete: dimenziós mennyiség mérése.

$$\Delta\alpha \rightarrow \Delta e, \Delta\hbar, \Delta c$$

időbeli változások a választott mértékegység-rendszer függvényében

1 sec – Cs-133 hiperfinom átmenet frekvenciájából

1m – fény által $1/3 \cdot 10^8$ sec alatt megtett út

1 kg – platina-iridium henger tömege

$$s \sim \frac{\hbar}{m_e c^2 \alpha^4}$$

$$m = c \cdot s \sim \frac{\hbar}{m_e c \alpha^4}$$

$$kg \sim m_e$$

$$e^2 = \alpha \hbar c$$

Más definíciók: rúd-méter, rúd-sec (szupravezető üreg oszcillátor),
kripton-sec (molekuláris óra), kripton-méter

$$m \sim \frac{\hbar}{m_e c \alpha} \quad (\approx a_0)$$

$$s \sim \frac{\hbar}{m_e c^2 \alpha}$$

$$s \sim \frac{\hbar}{m_e c^2 \alpha^2}$$

$$m \sim \frac{\hbar}{m_e c \alpha^2}$$

$$m_l \sim \frac{\hbar}{m_e c \alpha^l} \quad l = 1, 2, 4$$

$$s_n \sim \frac{\hbar}{m_e c^2 \alpha^n} \quad n = 1, 2, 4$$

Legyen $m, sec., kg$ időben konstans

$$\frac{m_l}{s_n} = const. = \frac{c}{\alpha^{l-n}} \Rightarrow c \sim \alpha^{l-n}$$

$$\frac{\hbar}{\alpha^{2l-n}} = const. \Rightarrow \hbar \sim \alpha^{2l-n}$$

$$\alpha \hbar c = e^2 \sim \alpha^{3l-2n+1} \Rightarrow e \sim \alpha^{(3l-2n+1)/2}$$

$$\frac{\Delta c}{c} = (l-n) \frac{\Delta \alpha}{\alpha}$$

$$\frac{\Delta \hbar}{\hbar} = (2l-n) \frac{\Delta \alpha}{\alpha}$$

$$\frac{\Delta e}{e} = \frac{3l-2n+1}{2} \frac{\Delta \alpha}{\alpha}$$

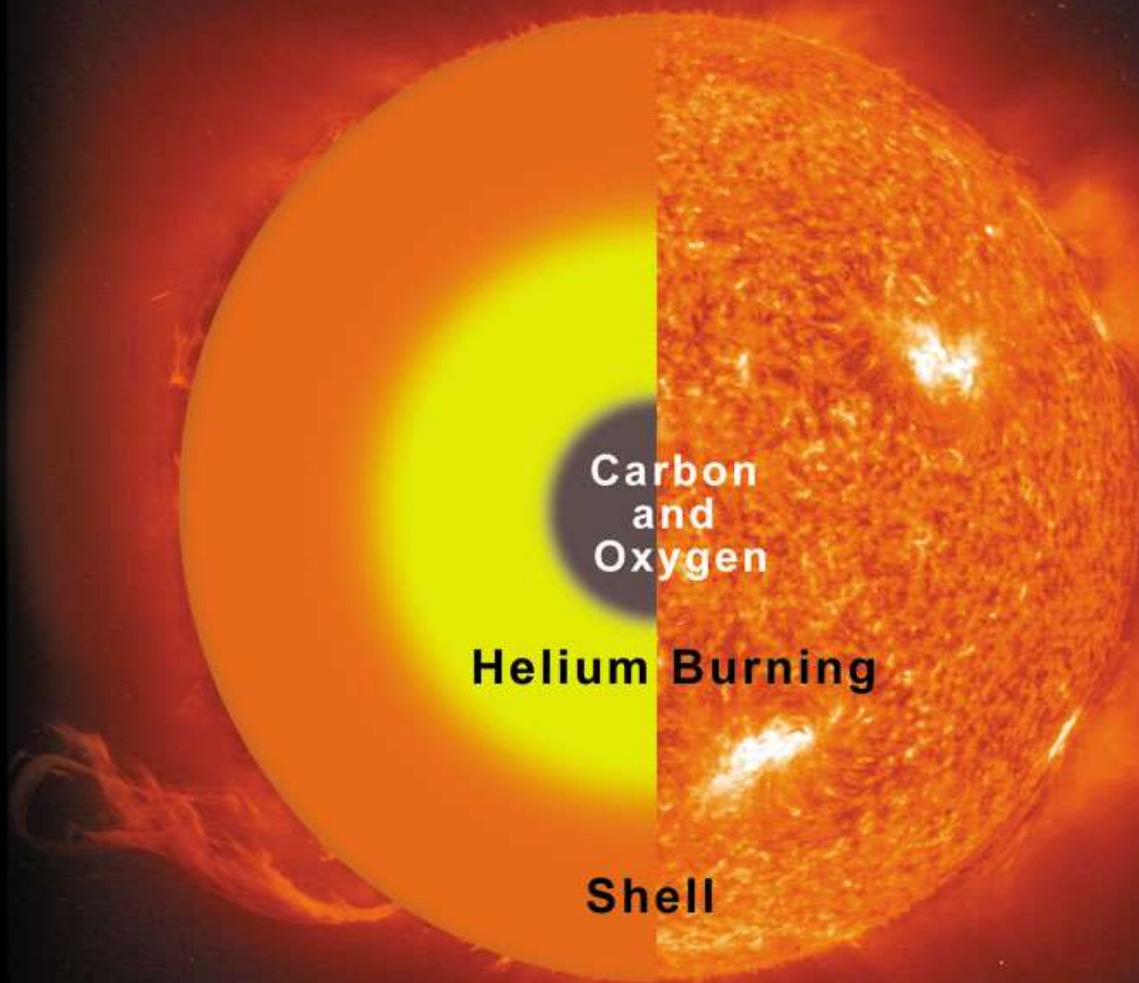
$\Delta \alpha / \alpha$ mérése + mértékegységrendszer definíciója $(l, n) \rightarrow$

$$\frac{\Delta c}{c}, \frac{\Delta \hbar}{\hbar}, \frac{\Delta e}{e}$$

Példa: $l = 1, n = 2$ (rúd-méter + kripton-secundum): $e, \hbar$ konstans,

egyébként legalább két mennyiség változik.

Red Giant Star

Triple-Alpha Process

Helium

Beryllium

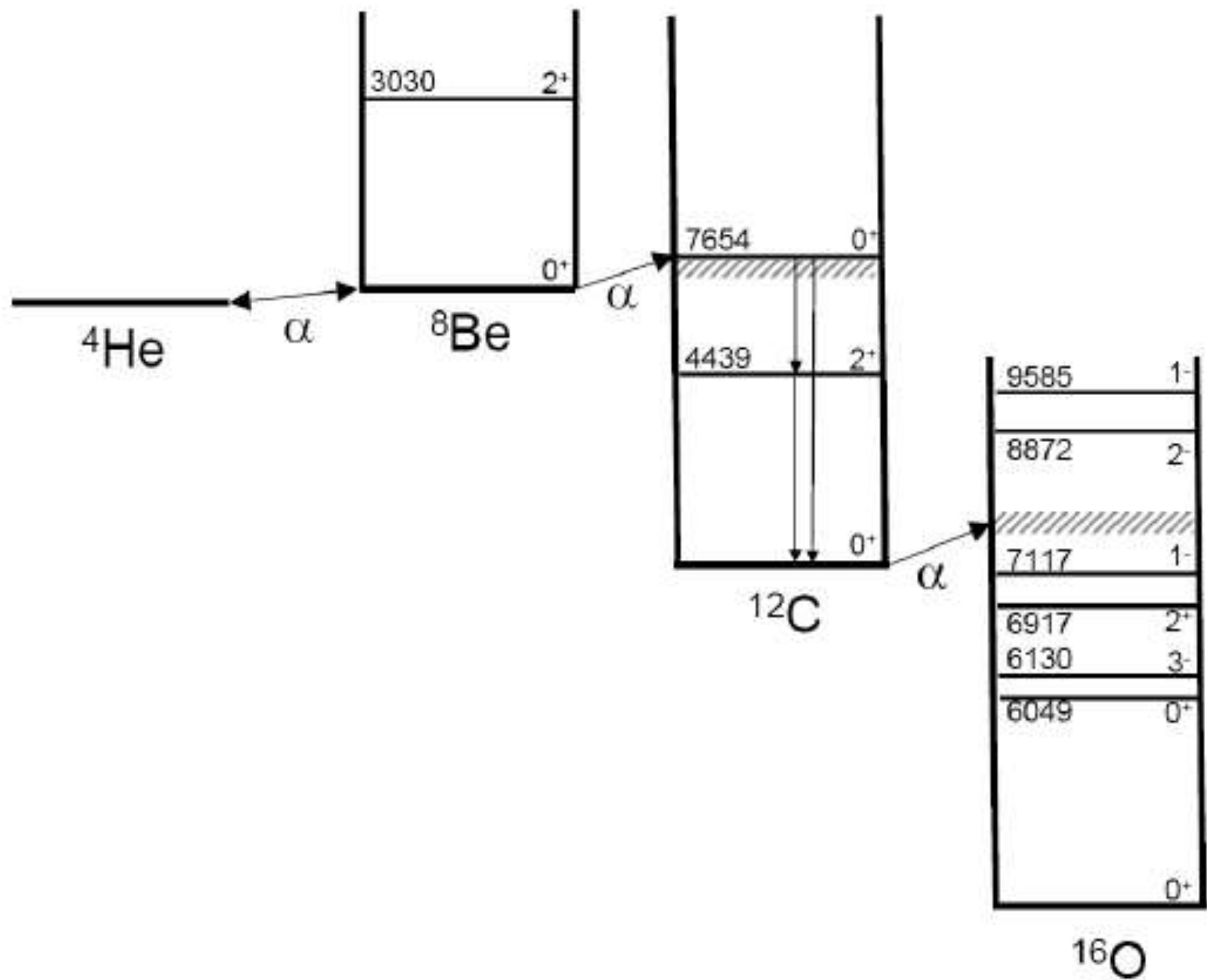
Helium

Helium

Carbon

$$r_{3\alpha} = \text{const.} * \left(\frac{n_\alpha}{T}\right)^3 \Gamma_\gamma e^{-E/kT}$$

$T=10^8$ K

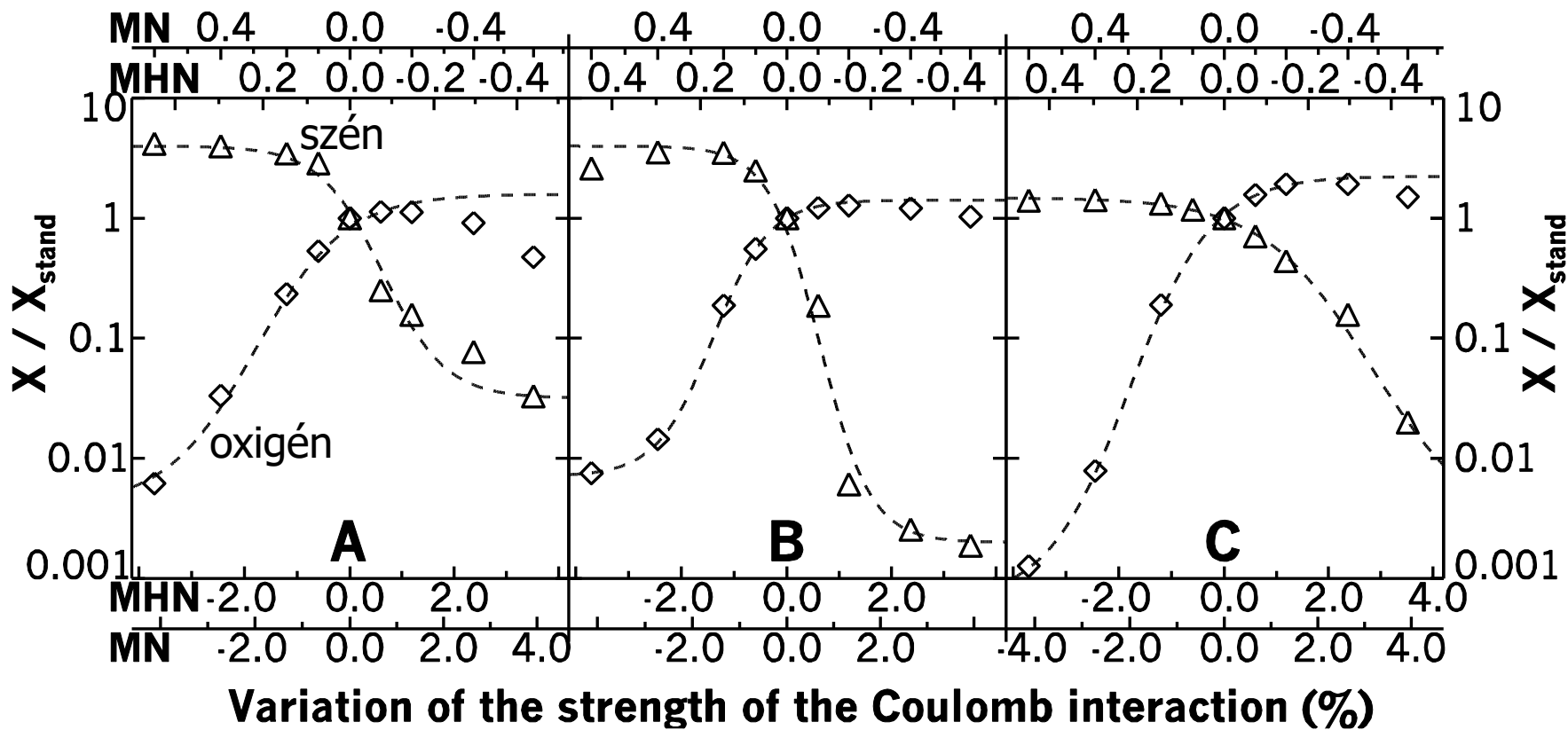
Rezonancia-energia
változása

3-alfa ráta
változása

10%
1%

80*
50%

Variation of the strength of the nucleon-nucleon interaction (%)

Budapest–London méterrúd: $R_0 \cdot a(t)$

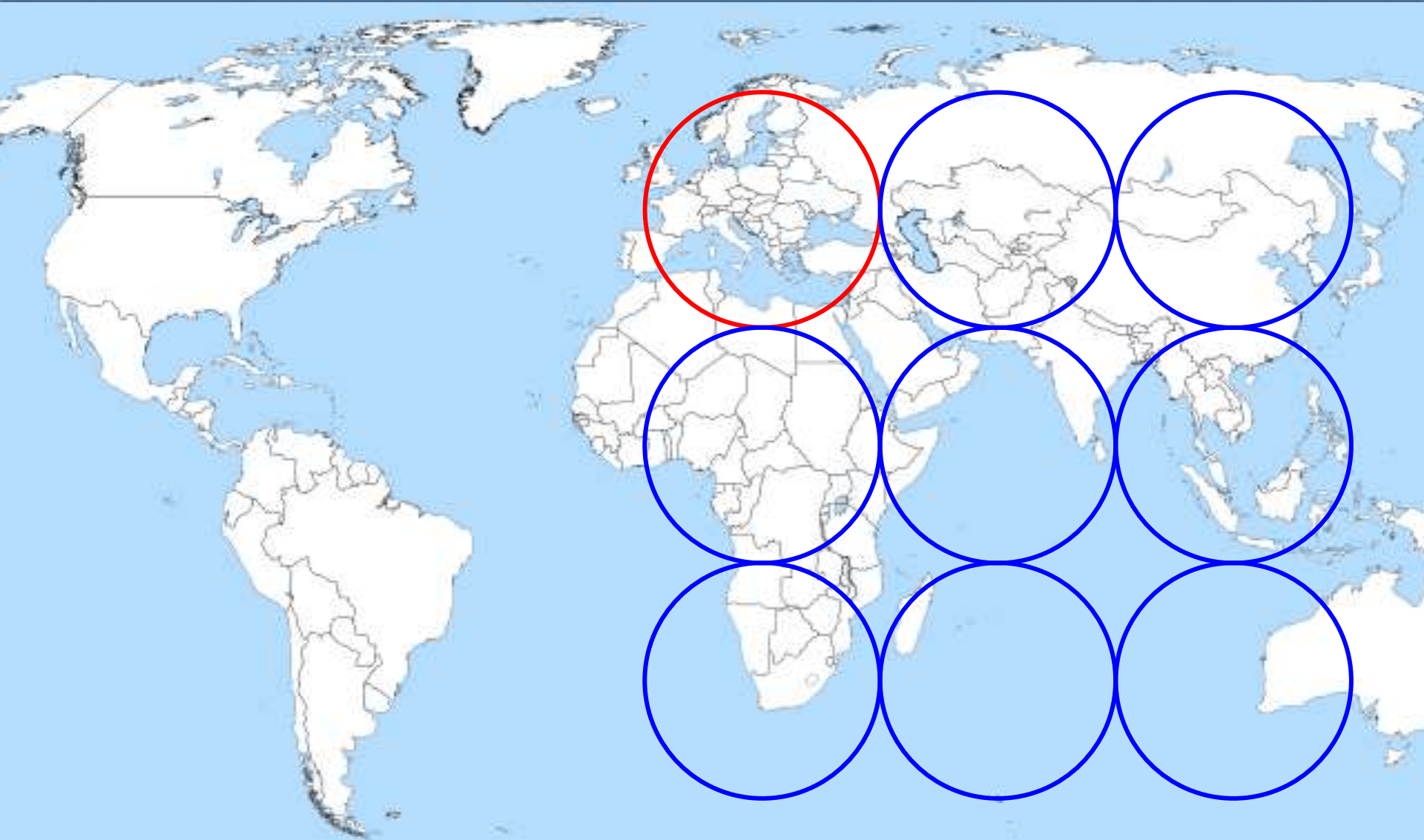
a : skálafaktor

$$10^{-32} \text{ másodperc} < t < 60 \text{ ezer év} \quad a(t) \sim t^{1/2}$$

$$60 \text{ ezer év} < t < 13.6 \text{ milliárd év} \quad a(t) \sim t^{2/3}$$

Horizont: az a távolság, ahonnan a big-bang pillanatában elindult fény éppen most ér hozzánk

$$d_H \approx 3 \cdot c \cdot t = 3 \cdot 13.6 \approx 40 \text{ milliárd fényév} \approx 4 \cdot 10^{26} \text{ m}$$

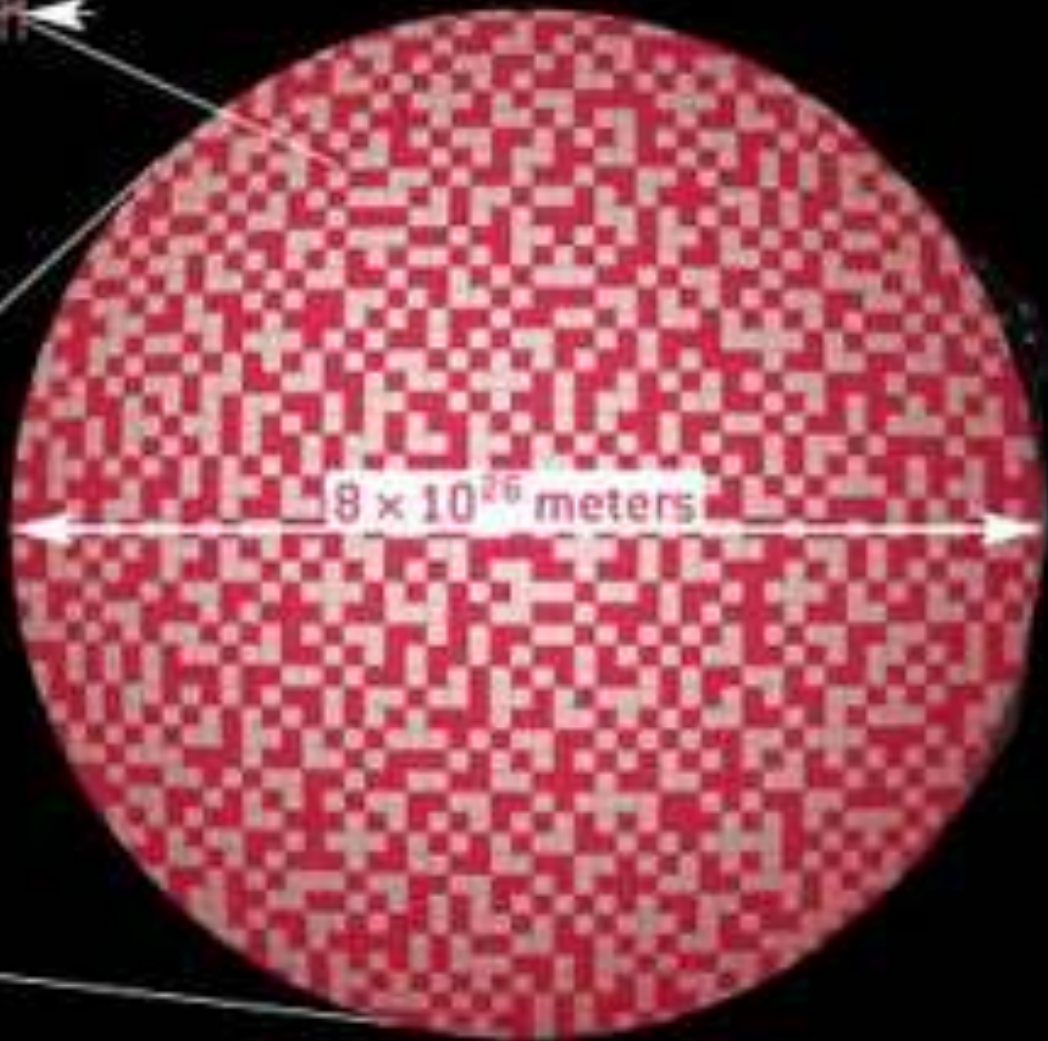

2×10^{-13} METER

10^{118} particles

$2^{10^{118}}$ arrangements

$$\Delta x \cdot \Delta p > h$$

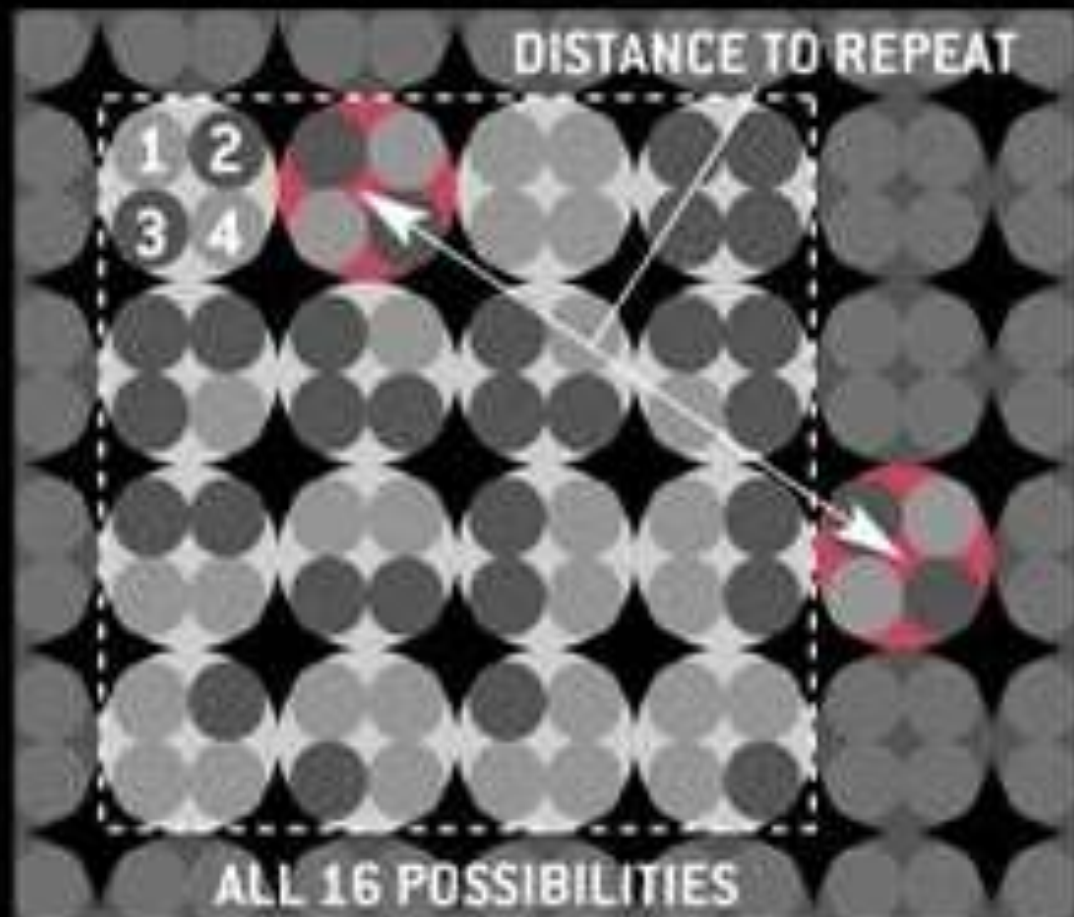

8×10^{26} meters

4 particles

2^4 arrangements

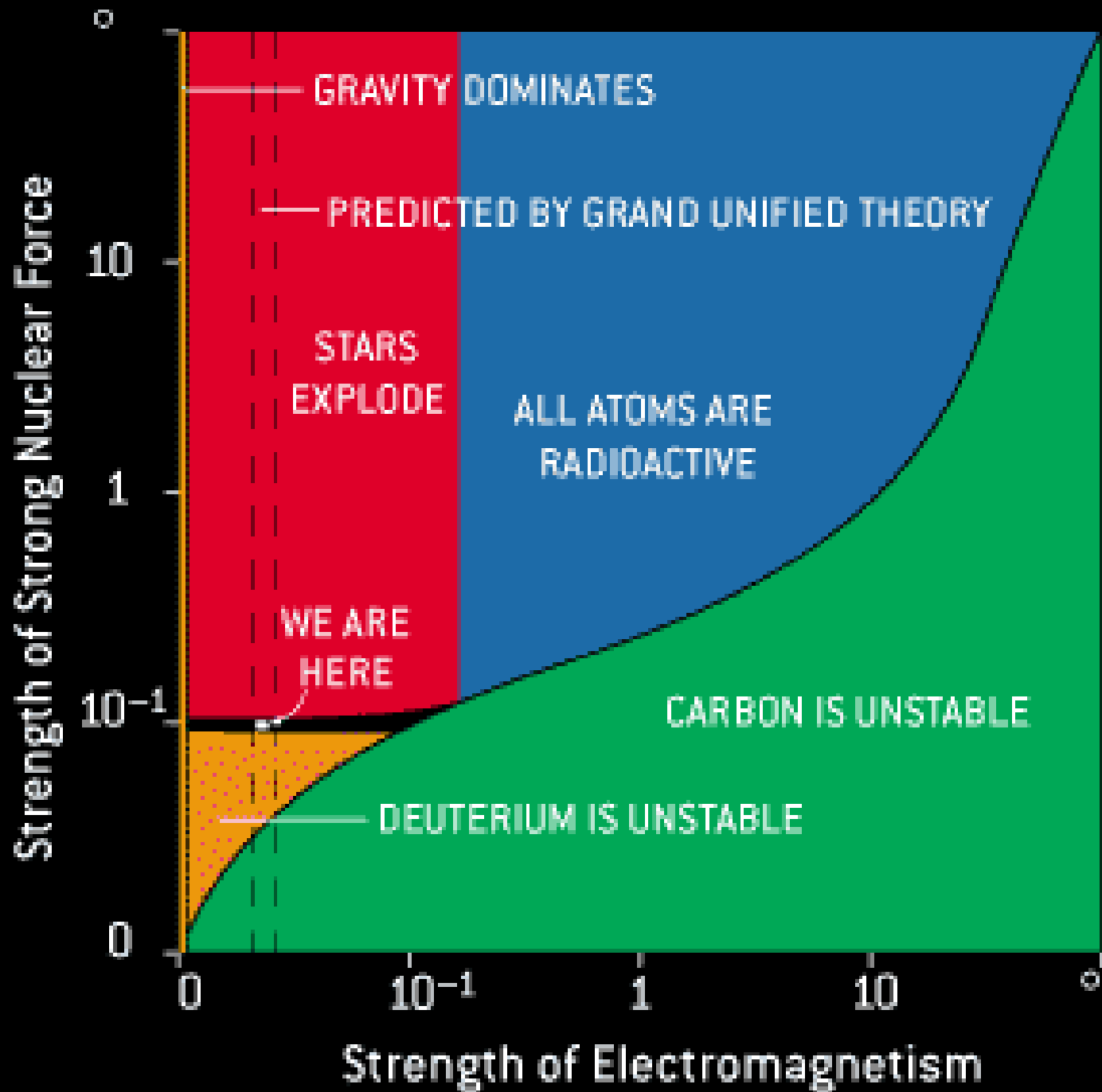
LIMIT OF
OBSERVATION

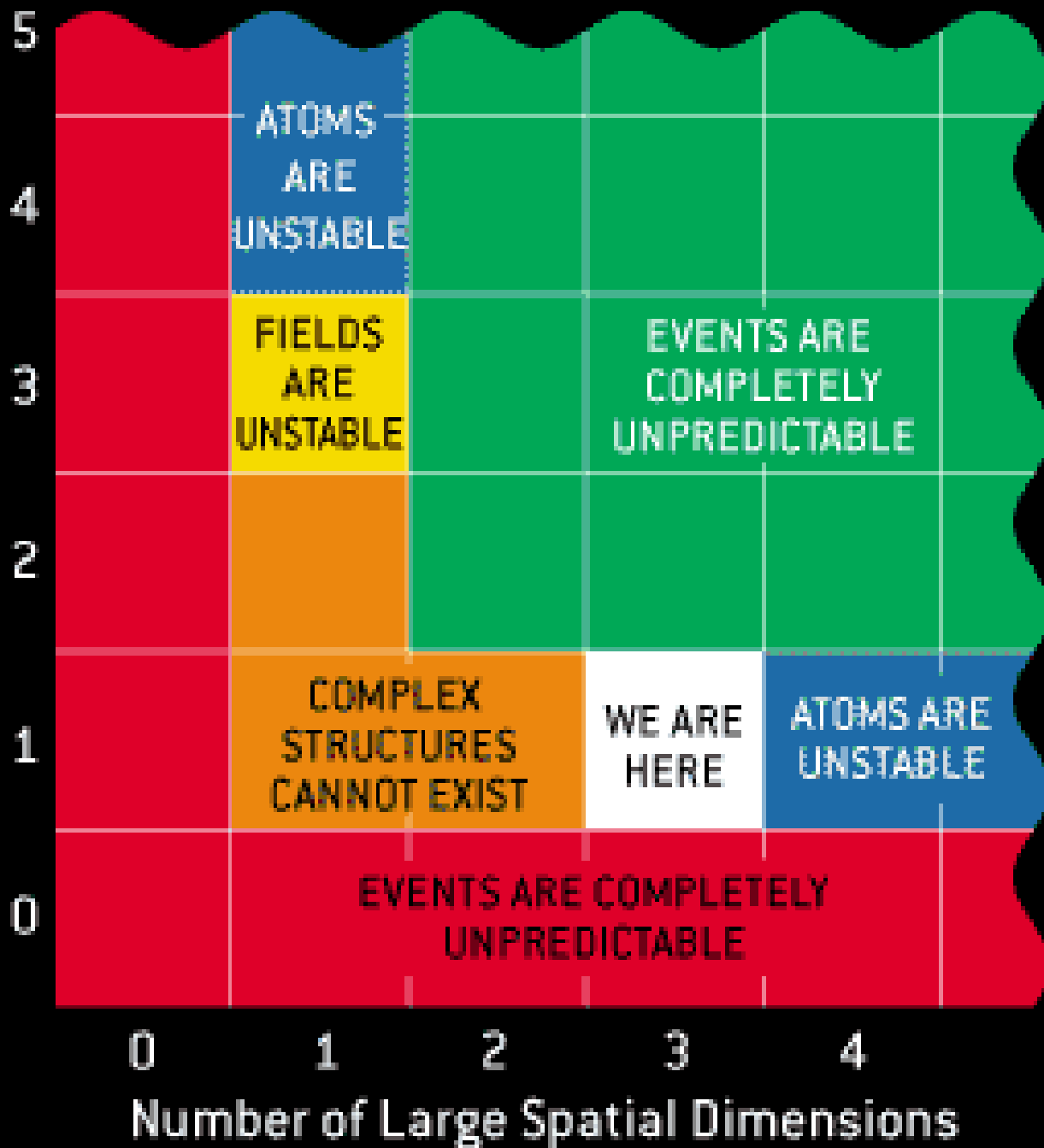
$10^{10^{118}}$ METERS

A vertical double-headed arrow with a break in the middle, indicating a vast distance between the pink universe at the top and the pink universe at the bottom.

Number of Large Time Dimensions

ATOMS
ARE
UNSTABLE

FIELDS
ARE
UNSTABLE

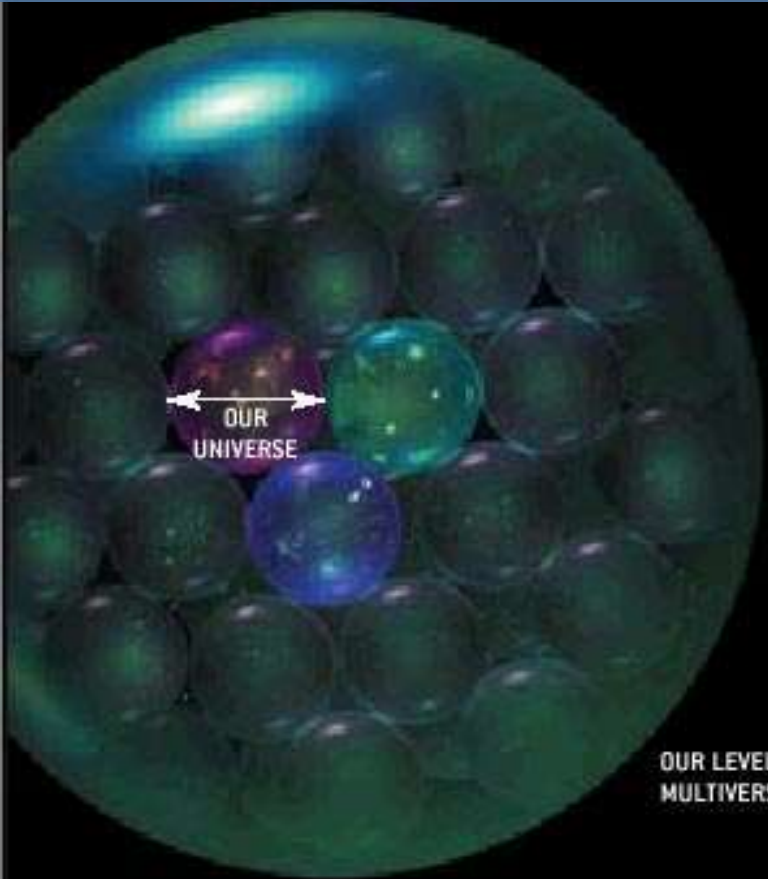
EVENTS ARE
COMPLETELY
UNPREDICTABLE

COMPLEX
STRUCTURES
CANNOT EXIST

WE ARE
HERE

ATOMS ARE
UNSTABLE

EVENTS ARE COMPLETELY
UNPREDICTABLE

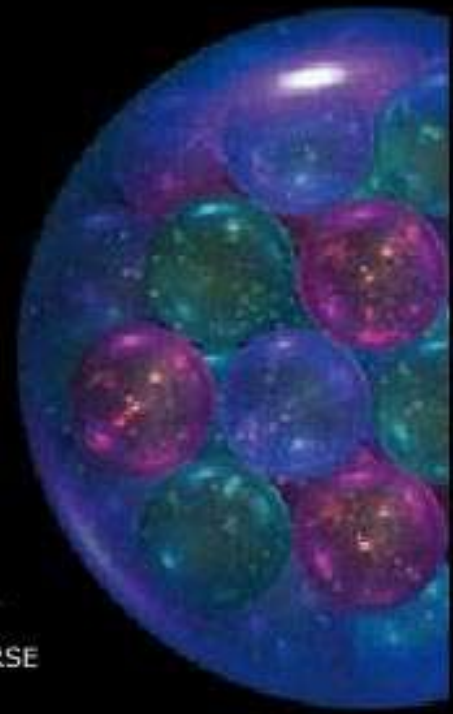

OUR LEVEL 1
MULTIVERSE

PARALLEL
LEVEL 1
MULTIVERSE

EMPTY
SPACE
{INFLATING}

PARALLEL
LEVEL 1
MULTIVERSE

ALFRED T. KAMAJIAN

A fizikai állandók kapcsolata a fizika "végső elméletével" és az Univerzummal, alapvetően befolyásolja fizikai világképünket